

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА**

МОНЬ Альона Олексіївна

УДК 37.013.2:378(092)(477)

**НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ
ТА ВИКЛАДАЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ О. Г. МОРОЗА
(1959 – 2007 рр.)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор педагогічних наук, професор
ДЕМ'ЯНЕНКО **Наталія Миколаївна**,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
завідувач кафедри педагогіки
і психології вищої школи.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член НАПН України
ЛУГОВИЙ **Володимир Іларіонович**,
Національна академія педагогічних наук України
перший віце-президент НАПН України;

кандидат педагогічних наук, доцент
МОКЛЯК **Володимир Миколайович**,
Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка,
доцент кафедри загальної педагогіки та андрагогіки.

Захист відбудеться 13 травня 2016 року о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.01 в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розісланий 12 квітня 2016 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. Д. Сиротюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Кінець ХХ – початок ХХІ ст. позначився прискоренням глобалізаційних процесів, результатом яких стало формування всезагальної освітньої мережі. Болонська реформа, спрямована на утворення європейського регіону вищої освіти, інтенсифікувала інтеграцію вищої школи України у світовий освітній простір, зумовила оновлення національної вищої освіти в орієнтуванні на єдині освітні стандарти (Національна рамка кваліфікацій, 2011; Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012 – 2021 рр.), Закон України «Про вищу освіту», 2014).

Як засвідчує цивілізаційний культурно-історичний поступ, особливого значення в ході подібних масштабних перетворень набуває інноваційна діяльність окремих особистостей – подвижників освітньої справи. Їх наукові пошуки, концептуально-теоретичні підходи, практичне впровадження і розвиток ідей на рівні наукових шкіл сприяють формуванню спільної платформи цінностей, актуальної для всього світу, і водночас закладають основи модернізації національних освітніх систем, що, зокрема, підкреслюється Педагогічною Конституцією Європи (Pedagogical Constitution of Europe, 2013). Не випадково, вагоме місце в науково-педагогічному дискурсі, як вітчизняному, так і зарубіжному, відводиться персоніфікованому педагогічному доробку. Адже через уособлення педагогічної думки розкриваються закономірності, суперечності й тенденції освітніх процесів окремого історичного періоду в його соціально-економічних і політичних трансформаціях, вибудовуються перспективні освітні траєкторії.

Однією з таких непересічних постатей у розвитку педагогічної науки і практики вважається академік Національної академії педагогічних наук України, доктор педагогічних наук, професор Олексій Григорович Мороз (1940 – 2007 рр.). Ним реалізовано концептуальні авторські підходи у розробленні й утіленні ідей неперервної педагогічної освіти; оформленні проблем організації і змісту діяльності вищої школи в окремий науковий напрям і навчальну дисципліну («Педагогіка вищої школи»); обґрунтуванні основ управління вищим навчальним закладом як її структурної складової і одночасно – самостійного навчального курсу; нарощуванні досліджень з теорії і методики професійно-педагогічної підготовки фахівця та педагогічного менеджменту.

Часткові відомості про особистість, творчу діяльність О. Г. Мороза представлено у енциклопедичній, словниково-довідковій літературі, статтях його колег (С. У. Гончаренко, В. О. Сластьонін, М. Ф. Степко, М. Д. Ярмаченко), учнів (В. М. Король, В. І. Луговий, Л. В. Любчак, Л. В. Савенкова, О. П. Савченко, С. М. Яшанов). Коротко подано у Вікіпедії (електронній енциклопедії).

На сьогодні напрацювання вченого отримали продовження в наукових дослідженнях, підручниках і посібниках, методичних розробках з історії й теорії педагогічної освіти (С. С. Вітвицька, В. М. Мокляк, Л. Г. Подоляк, М. М. Фіцула, В. І. Юрченко та ін.). Його ідеї актуалізовано в ході I – IV Морозівських педагогічних читань (К., 2010, 2012, 2014, 2016) – наукового проекту, ініційованого і реалізованого кафедрою педагогіки і психології вищої школи Національного педагогічного

університету імені М. П. Драгоманова у пам'ять О. Г. Мороза як засновника (2000 р.) і першого завідувача кафедри (2000 – 2007 рр.)

Водночас цілісного дослідження науково-педагогічної спадщини О. Г. Мороза не здійснено. Комплексного вивчення і систематизації в умовах сучасного пролонгованого реформування освітньої галузі потребує наукова, викладацька, організаційно-управлінська діяльність педагога. Отже, нерозробленість проблеми, значущість науково-педагогічних ідей і досвіду для розбудови вітчизняної вищої педагогічної освіти в руслі світової освітньої інтеграції зумовили вибір теми дисертаційної роботи: **“Науково-педагогічні погляди та викладацька діяльність О. Г. Мороза (1959 – 2007 рр.)”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконувалося відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри педагогіки і психології вищої школи Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова у межах тем: “Освітньо-виховні системи вищої школи в історії їх розвитку” (протокол від 28 вересня 2011 р. № 2) та “Контекстно-професійна підготовка викладача вищого навчального закладу” (протокол від 18 вересня 2013 р. № 1).

Тему дисертації затверджено Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол від 3 листопада 2011 р. № 3) та узгоджено в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень в галузі педагогіки та психології в Україні (протокол від 18 грудня 2012 р. № 10).

Мета дослідження: систематизація науково-педагогічних поглядів, виявлення основних етапів і напрямів професійної діяльності О. Г. Мороза (1959 – 2007 рр.), їх актуалізація в сучасних умовах розбудови вищої освіти.

Відповідно до мети визначено **завдання дослідження:**

- проаналізувати стан висвітлення науково-педагогічної спадщини О. Г. Мороза в науковій літературі;
- дослідити життєвий і творчий шлях О. Г. Мороза (1940 – 2007 рр.), виявити основні чинники формування його педагогічних поглядів;
- визначити головні етапи, напрями науково-професійної реалізації та зміст викладацької діяльності педагога (1959 – 2007 рр.);
- систематизувати наукові погляди і обґрунтувати науково-педагогічну концепцію вченого;
- розкрити розвиток ідей О. Г. Мороза в рамках його наукової школи, актуалізувати педагогічний доробок науковця в сучасних умовах реформування системи вищої освіти.

Об'єкт дослідження – науково-педагогічна спадщина О. Г. Мороза.

Предмет дослідження – провідні науково-педагогічні погляди та зміст викладацької діяльності О. Г. Мороза (1959 – 2007 рр.).

Методи дослідження: *пошуково-бібліографічний, хронологічний, діахронний*, спрямовані на розроблення періодизації життєдіяльності О. Г. Мороза, виявлення провідних напрямів його науково-педагогічних пошуків; *ретроспективний логіко-системний аналіз*, застосований з метою узагальнення творчої спадщини та

обґрунтування науково-педагогічної концепції вченого; *біографічний, соціологічний, інтерв'ювання, що забезпечили* відбір і структурування фактів науково-професійної біографії педагога; *структурного узагальнення, прогностичний*, які дали можливість визначити перспективні шляхи упровадження науково-педагогічного доробку О. Г. Мороза.

Джерельна база дослідження: документи і матеріали Центрального державного історичного архіву України в м. Києві (ЦДАК України): ф. 442–Канцелярія київського, подільського та волинського генерал-губернатора, ф. 707 – Управління Київського учбового округу; Центрального державного архіву вищих органів влади та управління (ЦДАВО України): ф. 166 – Міністерство освіти і науки України; Державного архіву м. Києва (ДАК): ф. 346 – Київський державний педагогічний інститут ім. О. М. Горького Міністерства освіти УРСР, Державного архіву Черкаської обл. (ДАЧО): ф. Р-3575 – Відділ народної освіти виконавчого комітету Катеринопільської районної Ради народних депутатів, смт. Катеринопіль Катеринопільського р-ну Черкаської обл., ф. Р-3613 – Сільськогосподарська артіль колгоспу “Перемога”, с. Новоселиця Катеринопільського р-ну Черкаської обл., ф. Р-4661 – Відділ народної освіти виконавчого комітету Корсунь-Шевченківської районної Ради народних депутатів, м. Корсунь-Шевченківський Черкаської обл.; ф. Р-4786 – Корсунь-Шевченківське педагогічне училище ім. Т. Г. Шевченка відділу народної освіти виконавчого комітету Черкаської обласної Ради народних депутатів, м. Корсунь-Шевченківський Черкаської обл.; архівів Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Київського національного університету імені Тараса Шевченка (загалом до наукового обігу запроваджено більше 90 архівних документів).

Фонди Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, Наукової бібліотеки імені М. О. Максимовича КНУ імені Тараса Шевченка, Наукової бібліотеки НПУ імені М. П. Драгоманова. Зокрема, наукові й навчально-методичні праці О. Г. Мороза (дисертації, монографії, навчальні посібники, методичні рекомендації, статті, звіти тощо); довідково-енциклопедичні видання (Хто є хто в Україні? (К., 1997, 1999, 2000, 2007); Гончаренко С. У. Український педагогічний словник (К., 1997, 2001); Академія педагогічних наук: до п'ятиріччя становлення і розвитку (К., 1997), Педагогічний словник / за ред. М. Д. Ярмаченка (К., 2001), Наукові школи Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (К., 2005), Професори НПУ імені М. П. Драгоманова (К., 2005, 2009) та ін.), Інформаційний довідник НАПН України (К., 2013); історичні нариси (Киевский государственный педагогический институт им. А. М. Горького (К., 1981), Київський державний педагогічний інститут ім. О. М. Горького, 1920 – 1990 (К., 1990), Український державний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 1920 – 1995 (К., 1995), Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 1920 – 2000 (К., 2000), Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова: Історія. Сьогодення. Перспективи, 1834 – 2004 (К., 2005) та ін.).

Інтерв'ю з родиною (Н. П. Мороз, В. О. Мороз, Н. К. Солошенко), учнями (Н. П. Волкова, М. С. Корець, В. І. Луговий, Л. В. Савенкова, О. С. Соколовська, Г. Г. Чернета, С. М. Яшанов) та колегами О. Г. Мороза (В. І. Бондар, Л. П. Вовк, О. С. Падалка, В. Г. Сірик, Т. Б. Слободянюк, М. Ф. Степко, Н. В. Чепелева та ін.).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *вперше*:

– цілісно досліджено педагогічну спадщину О. Г. Мороза (1959 – 2007 рр.) в єдності наукової, викладацької і організаційно-управлінської діяльності;

– з'ясовано основні передумови й чинники формування педагогічних поглядів ученого: 1) родинне виховання; 2) педагогічне середовище та професійна підготовка у Корсунь-Шевченківському педагогічному училищі ім. Т. Г. Шевченка (1957 – 1959 рр.), Київському державному педагогічному інституті ім. О. М. Горького (1962 – 1967 рр.), Київському державному університеті ім. Т. Г. Шевченка (1968 – 1971 рр.); 3) авторитет і особистий приклад викладачів КДП ім. О. М. Горького (М. М. Грищенко, Г. Г. Кордуна, В. З. Смаля, В. П. Степенка, М. І. Шкіля, М. Д. Ярмаченка); 4) постійне творче самовдосконалення в ході науково-педагогічних досліджень (адаптація студентів та молодих учителів; організація, зміст і оптимізація самостійної навчальної роботи студентів; саморозвиток особистості та ін.);

– розроблено періодизацію творчої діяльності О. Г. Мороза у послідовності та взаємозв'язку чотирьох етапів: пошуково-пропедевтичного (1959 – 1968 рр.), науково-педагогічного (1968 – 1992 рр.), освітньо-управлінського (1992 – 1997 рр.) і організаційно-педагогічного (1997 – 2007 рр.);

– визначено напрями науково-професійної реалізації педагога (на основі узагальнення провідних видів діяльності): системно-викладацький, науково-видавничий, навчально-методичний, адміністративно-управлінський. Зміст викладацької діяльності О. Г. Мороза розкрито за проблематикою навчальних дисциплін, поетапно розроблено і впроваджено ним виробничо-педагогічною практикою, плануванням і організацією самостійної роботи студентів;

– систематизовано наукові погляди та обґрунтовано науково-педагогічну концепцію О. Г. Мороза, суть якої полягає в авторській організаційній та змістовій структурі неперервної педагогічної освіти (адаптація студентів-першокурсників, професійно-педагогічна підготовка, самостійна робота студентів, управління освітнім процесом у вищому навчальному закладі та професійним адаптуванням учителя-початківця, самоосвіта і професійне самовдосконалення фахівця);

– досліджено розвиток педагогічних ідей О. Г. Мороза в рамках його наукової школи, що дало можливість актуалізувати їх у контексті сучасного реформування вищої педагогічної освіти в Україні (структурна модель системи підготовки та психолого-педагогічна характеристика викладача вищого навчального закладу, самостійна робота в організації освітньо-наукового процесу у вищій школі, розширення видів педагогічного контролю за якістю знань студентів, механізми управління професійною адаптацією вчителя);

– *уточнено* наукову біографію О. Г. Мороза (в частині його професійної підготовки і науково-педагогічної діяльності);

– подальшого розвитку набуло дослідження наукової школи вченого (через аналіз наукових напрямів дисертаційних праць його учнів).

Практичне значення отриманих результатів полягає у виявленні досвіду науково-педагогічної діяльності О.Г.Мороза (1959 – 2007 рр.), обґрунтуванні можливості розвитку його творчих ідей у сучасному освітньо-науковому процесі педагогічного університету.

Результати дослідження використані у розробленні елективних навчальних курсів освітньо-професійної програми магістерського рівня підготовки 8.18010021 – Педагогіка вищої школи (спеціалізація “Тьюторство”): “Персоналії в історії педагогіки вищої школи України”, “Наукова школа і персоніфікований досвід у відкритому освітньому вимірі” (змістовий модуль “Персоніфікований досвід у практиці вищої школи”, теми: “Концепція неперервної педагогічної освіти у творчому доробку О. Г. Мороза (1940 – 2007)”, “Психолого-педагогічна підготовка викладача вищого навчального закладу за науковими підходами О. Г. Мороза (1959 – 2007)”).

Досліджені матеріали можуть стати основою для публікації наукової біографії вченого, використовуватися у розробленні змісту нормативних навчальних дисциплін: “Педагогіка”, “Педагогіка вищої школи”, “Історія педагогіки”, спеціалізованих навчальних курсів, при написанні підручників, навчальних посібників, формуванні освітньо-професійних і освітньо-наукових програм магістерського і докторського рівнів підготовки.

Результати дисертаційного дослідження впроваджено в освітній процес Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (довідка від 12.11.2015 р. № 07-10/2647), Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (довідка від 30.11.2015 р. № 4581/01-55/26;69), Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка від 18.12.2015 р. № 3135/01).

Апробація результатів дослідження. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри педагогіки і психології вищої школи Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (2011 – 2015 рр.), знайшли відображення у виступах на науково-комунікативних заходах:

– *міжнародного рівня*: V–VIII-й Міжнародних науково-практичних конференціях “Управління процесом кадрового забезпечення інноваційного розвитку вищих навчальних закладів України” (Київ-Буча, 2011-2014); V-й Міжнародній виставці “Сучасні заклади освіти – 2014” (Київ, 2014); I-й Міжнародній науково-практичній конференції “Кафедра у системі управління науково-педагогічною діяльністю вищого навчального закладу” (Київ, 2014); VIII-й Міжнародній науковій конференції “Теорія і практики освіти сучасного суспільства” (RTTEMA 8th International Scientific Conference “Theory for practice in the education of contemporary society” (Рига, Латвія, 2015); IV-х Міжнародних Драгоманівських читаннях (Київ, 2015); Міжнародній науково-практичній конференції “Ідеї академіка Івана Зязюна у працях його учнів і соратників” (Харків, 2015); Міжнародній науково-професійній конференції “Педагогіка та

психологія в еру зростання інформаційного потоку – 2015” (Scientific and professional conference “Pedagogy and Psychology in an Era of increasing flow of information – 2015”) (Будапешт, Угорщина, 2015); Міжгалузевій науковій конференції з освіти, викладання та он-лайн навчання (Multidisciplinary Academic Conference on Education, Teaching and E-learning) (Прага, Чехія, 2015); VII-ому Міжнародному форумі “Інноватика в сучасній освіті” (Київ, 2015);

– *всеукраїнського рівня*: II-III-х Всеукраїнських Морозівських педагогічних читаннях (Київ, 2012, 2014); науковому круглому столі “Інноваційні педагогічні технології у підготовці майбутніх учителів” (Суми, 2014);

– *університетського рівня*: звітних науково-практичних конференціях викладачів, аспірантів та докторантів НПУ імені М. П. Драгоманова (Київ, 2013 – 2015).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження відображено в 11 одноосібних публікаціях, серед яких: 6 статей в українській науковій фаховій періодиці, 3 – у зарубіжних періодичних виданнях, 2 публікації – у інших наукових часописах.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (435 найменувань, з яких 22 зарубіжних видання, 92 архівних документи), 6 додатків на 17 сторінках. Дисертація містить 2 рисунки, 3 таблиці. Загальний обсяг рукопису становить 233 сторінки, з яких основного тексту 188 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У *вступі* обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено мету, завдання, об’єкт, предмет, методи дослідження, розкрито наукову новизну, практичне значення, відображено апробацію та впровадження результатів дисертаційної роботи.

У першому розділі “*Персоналія О. Г. Мороза (1940 – 2007 рр.) як об’єкт історико-педагогічного дослідження*” визначено теоретико-методологічні підходи до дослідження педагогічної персоналії академіка О. Г. Мороза, здійснено історіографічний аналіз висвітлення його творчого доробку, систематизовано архівні документи, наукові напрацювання вченого, розкрито творчу біографію науковця, виявлено основні чинники формування його педагогічних поглядів.

У процесі дослідження встановлено, що методолого-теоретичні засади наукового аналізу педагогічної персоналії розроблялися вітчизняними і зарубіжними вченими, серед яких: М. В. Богуславський, А. М. Бойко, Н. М. Дем’яненко, Г. Б. Корнетов, Т. Кун (парадигмальний підхід), Н. М. Гупан, Л. П. Вовк (хронологічний підхід), Н. П. Дічек, О. В. Сухомлинська, М. Г. Ярошевський (біографічний підхід), Є. І. Коваленко (історико-генезисний підхід), Е. Гуссерль (феноменологічний підхід), Ф. Шлеєрмахер (герменевтичний підхід) та ін.

З'ясовано, що короткі біографічні відомості про О. Г. Мороза містяться в довідково-енциклопедичних виданнях (В. П. Андрущенко, Г. І. Волинка, С. У. Гончаренко, М. Д. Ярмаченко), історичних нарисах НПУ імені М. П. Драгоманова (К., 1981, 1990, 1995, 2000, 2005, 2014). Інформація про наукову школу О. Г. Мороза наводиться у збірниках: “Наукові школи Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова” (К., 2005, 2009), “Академія педагогічних наук: до п'ятиріччя становлення і розвитку” (К., 1997), “Інформаційний довідник НАПН України” (К., 2013). Освітня та громадська діяльність ученого частково висвітлюється у науковій періодиці (“Освіта”, 1992, “Пульсар”, 2000, “Історико-педагогічні студії”, 2011, “Проблеми освіти”, 2013). О. Г. Мороза як ученого, наукового керівника характеризують у окремих статтях його аспіранти (В. М. Король, Л. В. Любчак, О. П. Савченко, С. М. Яшанов) та колеги (Г. І. Волинка, М. Ф. Степко та ін.).

З метою ґрунтовного вивчення науково-педагогічної спадщини О. Г. Мороза проведено інтерв'ювання його родичів, учителів, колег, учнів. Зокрема, Н. П. Мороз – дружини та В. О. Мороз – доньки, Н. К. Солошенко – двоюрідної сестри по батькові; Г. М. Бедроти – вчительки української мови періоду навчання О. Г. Мороза в 5 – 10-му класах Новоселицької загальноосвітньої школи Катеринопільського р-ну Черкаської обл., А. Г. Шевчука – колишнього директора Юрківської ЗОШ Звенигородського р-ну Черкаської обл. (колега О. Г. Мороза часів учителювання (1960 – 1962 рр.) в Юрківській середній школі). Інформаційно вагомими стали також інтерв'ю з колегами О. Г. Мороза періоду його діяльності у вищій педагогічній школі та керівних органах освіти (В. І. Бондар, Л. П. Вовк, Н. М. Дем'яненко, О. С. Падалка, В. Г. Сірик, Т. Б. Слободянюк, М. Ф. Степко, Н. В. Чепелева). Об'єктивному висвітленню проблеми сприяли спілкування з колишніми аспірантами: Н. П. Волковою, Л. В. Савенковою, О. С. Соколовською, Г. Г. Чернетою, С. М. Яшановим та докторантами О. Г. Мороза: М. С. Корцем, В. І. Луговим та ін.

Досліджено результати: 1) науково-дослідної роботи О. Г. Мороза (кандидатська дисертація “Пути обеспечения преемственности в самостоятельной учебной работе учащихся средней общеобразовательной школы и студентов вуза” (К., 1972), докторська дисертація “Профессиональная адаптация выпускника педагогического вуза” (К., 1983), монографія “Профессиональная адаптация молодого учителя” (К., 1998); 2) його навчально-методичної діяльності (навчальні програми дисциплін: “Основи організації самостійної роботи студентів” (К., 1973), “Педагогіка вищої школи” (К., 2000) та ін.; методичні рекомендації: “Самостійна навчальна робота студентів” (К., 1980, 1987), “Адаптация молодого учителя к условиям учебно-воспитательного процесса школы” (К., 1985), “Педагогический коллектив как среда адаптации молодого учителя” (К., 1985) та ін.; навчальні посібники: “Професійна адаптація молодого вчителя” (К., 1980), “Підготовка майбутнього вчителя: зміст та організація” (К., 1997), “Навчальний процес у вищій

педагогічній школі” (К., 2001), “Педагогіка і психологія вищої школи” (К., 2003) та “Викладач вищої школи: психолого-педагогічні основи підготовки” (К., 2006).

У цілому опрацьовану наукову літературу з досліджуваної проблеми систематизовано за напрямками (науково-педагогічний доробок О. Г. Мороза, інформація про особистість ученого) та групами: 1) довідково-енциклопедичні видання; 2) наукові монографії вченого; 3) авторська навчально-методична література; 4) статті науковця у фахових періодичних виданнях; 5) інтерв'ю з родиною, учнями та колегами О. Г. Мороза; 6) архівні джерела. Структуровано досліджений масив архівних матеріалів (ЦДІАК, ЦДАВО України, ДАК, ДАЧО, архіви НПУ імені М. П. Драгоманова, КНУ імені Тараса Шевченка: 1) нормативна документація, 2) особові справи, 3) викладацька, навчально-методична, виховна робота, 4) організаційно-управлінська діяльність.

Опрацьована наукова література, архівні матеріали, інтерв'ю дозволили цілісно дослідити життєвий і творчий шлях О. Г. Мороза (1940 – 2007 рр.) та визначити основні чинники формування його педагогічних поглядів: 1) родинне виховання; 2) педагогічне середовище, навчання, професійна підготовка у Корсунь-Шевченківському педагогічному училищі ім. Т. Г. Шевченка (1957 – 1959 рр.), Київському державному педагогічному інституті ім. О. М. Горького (1962 – 1967 рр.), Київському державному університеті ім. Т. Г. Шевченка (1968 – 1971 рр.); 3) авторитет та вплив викладачів КДПІ ім. О. М. Горького (М. М. Грищенко, Г. Г. Кордуна, В. З. Смаля, В. П. Степенка, М. І. Шкіля, М. Д. Ярмаченка); 4) постійне творче самовдосконалення, науково-педагогічні дослідження науковця (неперервність педагогічної освіти, проблеми адаптації студентів-першокурсників та управління професійною адаптацією молодих учителів, організація і зміст самостійної роботи студентів тощо).

У другому розділі **“Науково-педагогічні погляди О. Г. Мороза (1959 – 2007 рр.)”** визначено методiku, сформульовано гіпотезу, розкрито хронологічні рамки, основні напрями дослідження, визначено етапи науково-педагогічної діяльності вченого, систематизовано його провідні педагогічні ідеї, обґрунтовано науково-педагогічну концепцію вченого.

Розроблена методика дослідження включає три етапи науково-педагогічного пошуку: 2011 – 2012 рр. – аналітико-оглядовий; 2012 – 2014 рр. – діагностико-пошуковий, 2014 – 2015 рр. – концептуально-моделювальний.

Гіпотезою дослідження передбачено можливість обґрунтування науково-педагогічної концепції О. Г. Мороза за таких умов: розроблення творчої біографії вченого; систематизації його науково-педагогічних поглядів; визначення основних етапів, напрямів науково-професійної реалізації та змісту викладацької діяльності у період 1959 – 2007 рр.

Нижня хронологічна межа дослідження – 1959 р. – визначається початком професійної діяльності О. Г. Мороза на посаді вчителя праці й фізики Розсоховатської загальноосвітньої школи Катеринопільського р-ну Черкаської обл.

Верхня – 2007 р. – зумовлена припиненням науково-педагогічної діяльності вченого у зв'язку зі смертю.

Логіко системний аналіз науково-педагогічної діяльності вченого (1959 – 2007 рр.) дозволив визначити її основні етапи: *пошуково-пропедевтичний, науково-педагогічний, освітньо-управлінський, організаційно-педагогічний*. Пошуково-пропедевтичний етап (1959 – 1968 рр.) відзначається викладанням фізики та праці у Розсоховатській та Юрківській школах Черкаської області, активною адміністративно-управлінською діяльністю у студентські роки – голова місцевому КДПІ ім. О. М. Горького, звільнений голова профкому Київського педагогічного інституту ім. О. М. Горького та викладанням у науково-дослідній лабораторії навчального телебачення кафедри методики фізики фізико-математичного факультету КДПІ ім. О. М. Горького. Науково-педагогічний етап (1968 – 1992 рр.) позначився роботою О. Г. Мороза у КДПІ ім. О. М. Горького: асистент лабораторії наукових основ вищої педагогічної освіти, старший викладач лабораторії наукових основ вищої педагогічної освіти, в. о. доцента лабораторії наукових основ вищої педагогічної освіти, доцент кафедри загальної педагогіки, старший науковий співробітник, професор кафедри наукових основ управління загальноосвітньою школою, професор кафедри педагогіки, отримання академічного звання – дійсного члена АПН України. В цей період відбувається написання і захист кандидатської “Шляхи забезпечення наступності в самостійній навчальній роботі учнів середньої загальноосвітньої школи і студентів вищих навчальних закладів” (К., 1972) і докторської “Професійна адаптація випускника педагогічного вищого навчального закладу” (К., 1984) дисертацій. Виходить наукова монографія “Наступність у формуванні педагогічних умінь в учнів педучилищ і студентів педвузу” (К., 1990, у співавт. із В. А. Гуценком), публікуються навчально-методичні розробки і посібники для вищої школи: “Основи організації самостійної роботи студентів” (К., 1973), “Вступ до спеціальності” (К., 1974), “Методологія і методи психолого-педагогічних досліджень” (К., 1988, у співавт. із С. Д. Максименком), “Педагогический коллектив как среда адаптации молодого учителя” (К., 1985), “Практическая подготовка студентов педвуза к воспитательной работе в школе” (К., 1989) та ін. У виділеному освітньо-управлінському етапі (1992 – 1997 рр.) увага зосереджується на адміністративно-управлінській діяльності вченого на посаді заступника Міністра освіти України (1992 – 1995), директора Інституту післядипломної освіти Київського національного університету імені Тараса Шевченка (1995 – 1997). Протягом даного етапу готуються та видаються наукові монографії: “Перші кроки до майстерності” (К., 1992, у співавт. із В. Л. Омелянком), “Профессиональная адаптация молодого учителя” (К., 1992). Організаційно-педагогічний етап (1997 – 2007 рр.) охоплює науково-педагогічну та організаційно-управлінську діяльність О. Г. Мороза на посадах професора кафедри теорії та історії педагогіки КДПУ імені М. П. Драгоманова (1997 – 2000), завідувача кафедри педагогіки і психології вищої школи НПУ імені М. П. Драгоманова (2000 – 2007), навчально-методичну роботу (“Підготовка

майбутнього вчителя: зміст та організація” (К., 1997, у співавт. із В. О. Сластьоніним, Н. І. Філіпенком), “Навчальний процес у вищій педагогічній школі” (К., 2001 у співавт. із В. О. Сластьоніним, Н. І. Філіпенком, П. М. Гусаком, В. І. Юрченком), “Педагогіка і психологія вищої школи” (К., 2003, у співавт. із О. С. Падалкою, В. І. Юрченком), “Викладач вищої школи – психолого-педагогічні основи підготовки” (К., 2006, у співавт. із О. С. Падалкою, В. І. Юрченком).

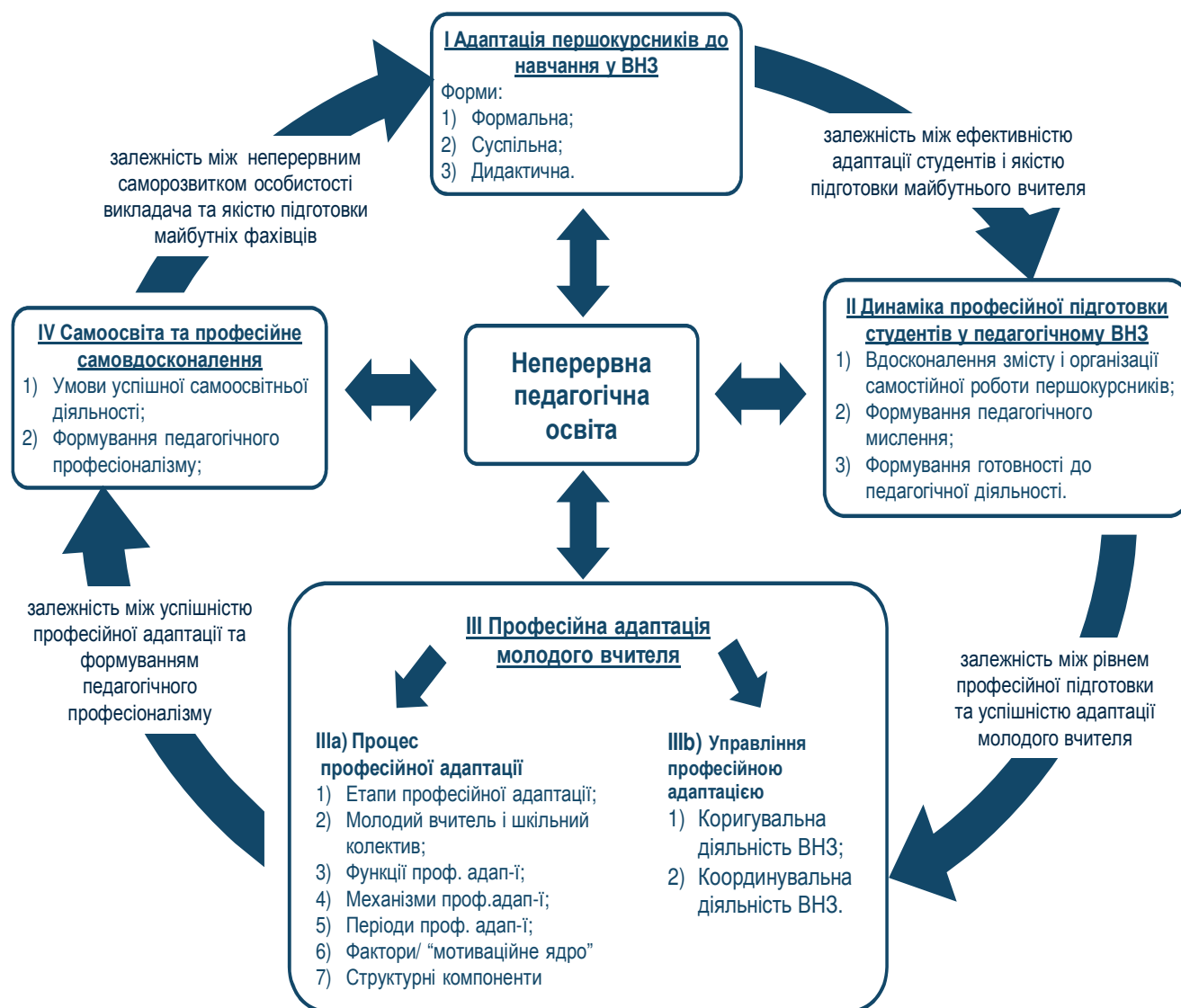

Рис. 1. Система неперервної педагогічної освіти за науково-педагогічною концепцією О. Г. Мороза (1940 – 2007 рр.)

На основі узагальнення та систематизації наукових поглядів, досвіду педагогічної діяльності ученого обґрунтовано його науково-педагогічну концепцію, суть якої полягає у авторській організаційній та змістовій структуризації неперервної педагогічної освіти. Першим (базовим) структурно-змістовим компонентом науковець визначав адаптацію першокурсників до навчання у ВНЗ за врахування наступності загальноосвітньої школи та вищого навчального закладу. Другий включає динаміку професійної підготовки майбутніх

педагогів у вищому навчальному закладі. Увага в цей час акцентується на наступності самостійної роботи учень – студент, удосконаленні змісту й організації самостійної роботи першокурсників, формуванні педагогічного мислення та готовності до педагогічної діяльності. Третім компонентом послідовно виступає професійна адаптація молодого педагога (особливості процесу адаптації та механізми управління). Він, за переконанням науковця, є найбільш важливим, оскільки завершує формування особистості вчителя. Четвертим складником визначається самоосвіта та професійне самовдосконалення. За поглядами вченого, успішна самоосвітня діяльність учителя є запорукою формування педагогічного професіоналізму – досконалого, творчого виконання професійних функцій, результатом чого є створення оптимальних соціально-психологічних умов для становлення особистості кожного учня, забезпечення високого рівня інтелектуального розвитку, виховання кращих моральних якостей, духовного збагачення молодих поколінь.

У третьому розділі **“Викладацька та організаційно-управлінська діяльність О. Г. Мороза (1959 – 2007 рр.)”** визначено та розкрито пріоритетні напрями і зміст наукової, організаційно-управлінської та викладацької діяльності О. Г. Мороза, досліджено розвиток науково-педагогічних поглядів та ідей вченого в рамках його наукової школи, актуалізовано можливість їх упровадження в освітньо-науковому просторі сучасного педагогічного університету.

Серед основних напрямів науково-професійної реалізації О. Г. Мороза виділено: 1) *системно-викладацький*: учитель праці і фізики в Розсоховатській та Юрківській середніх загальноосвітніх школах Черкаської обл. (1959 – 1962), викладання (асистент, старший викладач, доцент (з 1975 р.), професор (з 1985 р.) у КДПІ ім. О. М. Горького (1968, 1971 – 1992), Інституті післядипломної освіти КНУ імені Тараса Шевченка, КДПУ імені М. П. Драгоманова (1992 – 1997), НПУ імені М. П. Драгоманова (1997 – 2007); 2) *науково-видавничий*: захист дисертаційних досліджень на здобуття наукового ступеня кандидата і доктора педагогічних наук, написання і видання наукових і науково-методичних праць: “Наступність у формуванні педагогічних умінь в учнів педучилищ і студентів педвузу” (К., 1990 у співавт. із В. А. Гущенком), “Перші кроки до майстерності” (К., 1992, у співавт. із В. Л. Омелянцем), “Професійна адаптація молодого учителя” (К., 1992, 1998); 3) *навчально-методичний* (розроблення навчальних програм, методичних рекомендацій, навчальних посібників; 4) *адміністративно-управлінський* (завідувач кафедри наукових основ управління загальноосвітньою школою КДПІ ім. О. М. Горького (1981 – 1986); декан педагогічного факультету КДПІ ім. О. М. Горького (1986 – 1992); директор Інституту післядипломної освіти Київського національного університету імені Тараса Шевченка (1995 – 1997), заступник міністра освіти України (1992 – 1995), завідувач кафедри педагогіки і психології вищої школи Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (2000 – 2007).

Зміст викладацької діяльності О. Г. Мороза розкрито за проблематикою навчальних дисциплін (“Педагогіка”, “Наукові основи пізнавальної діяльності студентів”, “Педагогіка вищої школи”, “Організація і управління навчальним процесом у вищому навчальному закладі” та ін.), поетапно розробленою і реалізованою ним виробничо-педагогічною практикою (орієнтовні схеми спостереження, психолого-педагогічного аналізу та самоаналізу лекції, семінарського, практичного заняття; критерії оцінювання їх якості тощо), авторським планом і організацією самостійної роботи студентів (формування умінь і навичок самостійної роботи першокурсників, виділення напрямів, структурування послідовності самостійної навчально-наукової діяльності студентів та ін.).

Розкрито поняття “наукова школа”, окреслено критерії та наведено наукові класифікації феномену (А. М. Бойко, В. В. Гасілов, С. У. Гончаренко, О. Ю. Грезнева, Н. М. Дем’яненко, Д. Д. Зербіно, К. А. Ланге, Н. І. Родний, М. Г. Ярошевський та ін.). Досліджено розвиток науково-педагогічних поглядів, ідей О. Г. Мороза в рамках його наукової школи, зокрема: організація та вдосконалення самостійної роботи студентів (С. М. Яшанов, Л. В. Савенкова), зміст психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів (П. М. Гусак, А. І. Кузьмінський, М. С. Корець, Г. Г. Чернета (Кіт), О. Б. Плотникова, Л. Г. Настенко), формування професійних компетентностей майбутніх педагогів (Л. В. Заремба, Н. В. Кічук, Д. І. Пащенко, Р. М. Роман, Л. В. Римар (Любчак), Т. М. Колодько, М. В. Хроленко), організація навчально-виховного процесу на непедагогічних спеціальностях педагогічного вишу (О. В. Баранов, О. Ф. Удовиця, О. Г. Пиндик), професійна адаптація молодого вчителя (В. М. Король, О. П. Савченко, М. В. Молочко), урахування персоніфікованого ретродосвіду (В. А. Василенко), управління педагогічним процесом (С. О. Сисоєва), тенденції розвитку педагогічної освіти в Україні та за кордоном (В. І. Луговий) та ін. Встановлено, що науково-педагогічні ідеї О. Г. Мороза, розвинуті представниками його наукової школи, знайшли втілення в основних положеннях державних освітніх документів (Державна програма “Вчитель” (2002), Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012 – 2021 рр., Галузева концепція розвитку неперервної педагогічної освіти (2013).

Актуалізація педагогічного досвіду вченого дозволила виокремити такі перспективні наукові напрями: неперервність педагогічної освіти у співвідношенні з ідеєю “освіти впродовж життя”; системність, контекстність професійно-педагогічної підготовки вчителя; поглиблення наукової підготовки викладача вищої школи; вдосконалення організації і змісту самостійної роботи студентів; розроблення і впровадження механізмів управління професійною адаптацією випускників; самовдосконалення молодого фахівця та ін.

Результати дослідження втілено у спеціалізованому навчальному курсі “Наукова школа і персоніфікований досвід у світовому освітньому вимірі” (магістратура 8.18010021 – Педагогіка вищої школи, спеціалізація “Тьюторство”).

Спецкурс розрахований на 3 кредити ЄКТС – 90 год., складається з трьох змістових модулів: “Інтернаціоналізація систем вищої освіти”, “Персоніфікований досвід у практиці вищої школи”, “Наукова школа як структурна складова науково-педагогічного дослідницького поля”. Науково-педагогічну концепцію, напрями викладацької діяльності О. Г. Мороза, розвиток його наукової школи розкрито у двох останніх модулях.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено систематизацію та виявлено провідні етапи й напрями розвитку науково-педагогічних поглядів та змісту викладацької діяльності О. Г. Мороза (1959 – 2007 рр.), актуалізовано творчий доробок ученого в сучасних умовах реформування національної вищої педагогічної освіти. Реалізовані мета й завдання дали змогу засвідчити такі результати.

1. Проаналізовано рівень відображення науково-педагогічних надбань О. Г. Мороза в науковій літературі. Опрацьований масив науково-літературних джерел розподілено за двома напрямками (науково-педагогічний доробок О. Г. Мороза, інформація про особистість ученого) та шістьма групами: 1) довідково-енциклопедичні видання; 2) наукові монографії вченого; 3) авторська навчально-методична література; 4) статті науковця у фахових періодичних виданнях; 5) інтерв'ю з родиною, учнями та колегами; 6) архівні документи.

Архівні матеріали систематизовано й узагальнено за чотирма блоками: 1) нормативна документація, 2) особові справи, 3) викладацька, навчально-методична, виховна робота, 4) організаційно-управлінська діяльність. Це дозволило зацентруватися на визначенні головних етапів та напрямів науково-педагогічної діяльності О. Г. Мороза (1959 – 2007 рр.), узагальненні його наукових поглядів, досвіду викладацької діяльності та обґрунтуванні науково-педагогічної концепції вченого.

2. Виявлено основні чинники формування педагогічних поглядів О. Г. Мороза: 1) родинне виховання; 2) педагогічне середовище та професійна підготовка у Корсунь-Шевченківському педагогічному училищі ім. Т. Г. Шевченка (1957 – 1959 рр.), Київському державному педагогічному інституті ім. О. М. Горького (1962 – 1967 рр.), Київському державному університеті ім. Т. Г. Шевченка (1968 – 1971 рр.); 3) авторитет та вплив викладачів КДПІ ім. О. М. Горького (М. М. Грищенко, Г. Г. Кордуна, В. З. Смаля, В. П. Степенка, М. І. Шкіля, М. Д. Ярмаченка); 4) постійне творче самовдосконалення, наукові дослідження вченого-педагога (неперервність педагогічної освіти, проблеми адаптації студентів-першокурсників та управління професійною адаптацією молодих учителів, організація і зміст самостійної роботи студентів тощо).

3. Визначено основні етапи творчої діяльності вченого у період 1959 – 2007 рр.: *пошуково-пропедевтичний* (1959 – 1968 рр.), *науково-педагогічний* (1968 – 1992 рр.), *освітньо-управлінський* (1992 – 1997 рр.), *організаційно-педагогічний*

(1997 – 2007 рр.). Кожен етап обґрунтовано з урахуванням біографії О. Г. Мороза, особливостей його творчо-професійної реалізації (персоніфікованого внеску в розвиток педагогічної науки і практики) відповідно до суспільно-політичних і освітніх трансформацій в Україні заявленого історичного періоду.

4. Виділено напрями науково-професійної реалізації педагога (на основі узагальнення провідних видів діяльності): 1) *системно-викладацький*: учитель праці і фізики в Розсоховатській та Юрківській середніх загальноосвітніх школах Черкаської обл. (1959 – 1962), викладання (асистент, старший викладач, доцент (з 1975 р.), професор (з 1985 р.) у КДПІ ім. О. М. Горького (1968, 1971 – 1992), Інституті післядипломної освіти КНУ імені Тараса Шевченка, КДПУ імені М. П. Драгоманова (1992 – 1997), НПУ імені М. П. Драгоманова (1997 – 2007); 2) *науково-видавничий*: захист дисертаційних досліджень (на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук “Шляхи забезпечення наступності в самостійній навчальній роботі учнів середньої загальноосвітньої школи і студентів вищих навчальних закладів” (КДУ ім. Т. Г. Шевченка, 1972), доктора педагогічних наук “Професійна адаптація випускника педагогічного вищого навчального закладу” (КДПІ ім. О. М. Горького, 1984), написання і видання наукових праць: “Наступність у формуванні педагогічних умінь в учнів педучилищ і студентів педвузу” (К., 1990 у співавт. із В. А. Гущенком), “Перші кроки до майстерності” (К., 1992, у співавт. із В. Л. Омелянком), “Професійна адаптація молодого учителя” (К., 1992, 1998); 3) *навчально-методичний* (розроблення та видання навчальних програм (“Основи організації самостійної роботи студентів” (К., 1973), “Вступ до спеціальності” (К., 1974), “Методологія і методи психолого-педагогічних досліджень” (К., 1988, у співавт. із С. Д. Максименком) та ін.), методичних рекомендацій (“Самостійна навчальна робота студентів” (К., 1980, 1987, у співавт. із О. Д. Чекурдою, Г. О. Чекурдою, Д. С. Рященком), “Совместная работа школы, педвуза и органов народного образования с молодыми учителями” (К., 1983), “Адаптация молодого учителя к условиям учебно-воспитательного процесса школы” (К., 1985), “Педагогический коллектив как среда адаптации молодого учителя” (К., 1985), “Тематика і методичні вимоги до курсових робіт слухачів ФППК ОНО” (К., 1985) та ін.), навчальних посібників (“Молодий учитель і шкільний колектив” (К., 1981), “Практическая подготовка студентов педвуза к воспитательной работе в школе” (К., 1989), “Підготовка майбутнього вчителя: зміст та організація” (К., 1997, у співавт. із В. О. Сластьоніним, Н. І. Філіпенком, за ред. О. Г. Мороза), “Навчальний процес у вищій педагогічній школі” (К., 2001, у співавт. із В. О. Сластьоніним, Н. І. Філіпенком, П. М. Гусаком, В. І. Юрченком, за ред. О. Г. Мороза), “Педагогіка і психологія вищої школи” (К., 2003, у співавт. із О. С. Падалкою, В. І. Юрченком, за ред. О. Г. Мороза), “Викладач вищої школи – психолого-педагогічні основи підготовки” (К., 2006, у співавт. із О. С. Падалкою, В. І. Юрченком, за ред. О. Г. Мороза); 4) *адміністративно-управлінський* (завідувач кафедри наукових основ управління загальноосвітньою школою КДПІ ім. О. М. Горького (1981 – 1986); декан педагогічного факультету КДПІ ім.

О. М. Горького (1986 – 1992); директор Інституту післядипломної освіти Київського національного університету імені Тараса Шевченка (1995 – 1997), заступник міністра освіти України (1992 – 1995), завідувач кафедри педагогіки і психології вищої школи Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (2000 – 2007).

Зміст викладацької діяльності О. Г. Мороза розкрито за проблематикою навчальних дисциплін (“Педагогіка”, “Наукові основи пізнавальної діяльності студентів”, “Педагогіка вищої школи”, “Організація і управління навчальним процесом у вищому навчальному закладі” та ін.), поетапно розробленою і реалізованою ним виробничо-педагогічною практикою (орієнтовні схеми спостереження, психолого-педагогічного аналізу, лекції, семінарського, практичного заняття; критерії оцінювання їх якості тощо), авторським планом і організацією самостійної роботи студентів (формування умінь і навичок самостійної роботи першокурсників, виділення напрямів, структурування послідовності самостійної навчально-наукової діяльності студентів та ін.).

5. Обґрунтовано науково-педагогічну концепцію вченого, суть якої полягає у авторській змістовій та організаційній структуризації неперервної педагогічної освіти: 1) адаптація першокурсників до навчання у ВНЗ з урахуванням ідеї наступності “школа – вищий навчальний заклад”; 2) зміст і організація психолого-педагогічної підготовки майбутнього вчителя, викладача (з акцентуванням на самостійній навчальній роботі в організації освітнього процесу вищої школи, урізноманітненні видів педагогічного контролю та поглибленні науково-дослідницької роботи майбутніх фахівців); 3) професійна адаптація молодого педагога (особливості, етапи, періоди, фактори, структурні компоненти, механізми управління); 4) неперервна самоосвіта та професійне самовдосконалення особистості.

6. Досліджено розвиток науково-педагогічних поглядів, ідей О. Г. Мороза в рамках його наукової школи, зокрема: організація та вдосконалення самостійної роботи студентів (С. М. Яшанов, Л. В. Савенкова), зміст психолого-педагогічної підготовки вчителя (П. М. Гусак, А. І. Кузьмінський, М. С. Корець, Г. Г. Чернета (Кіт), О. Б. Плотникова, Л. Г. Настенко), формування професійних компетентностей майбутніх педагогів (Л. В. Заремба, Н. В. Кічук, Д. І. Пашенко, Р. М. Роман, Л. В. Римар (Любчак), Т. М. Колодько, М. В. Хроленко), організація навчально-виховного процесу на непедагогічних спеціальностях педагогічного вишу (О. В. Баранов, О. Ф. Удовиця, О. Г. Пиндик), професійна адаптація молодого вчителя (В. М. Король, О. П. Савченко, М. В. Молочко), урахування персоніфікованого ретродосвіду (В. А. Василенко), управління педагогічним процесом (С. О. Сисоєва), тенденції розвитку педагогічної освіти в Україні та за кордоном (В. І. Луговий).

7. Актуалізовано перспективні напрями творчого доробку О. Г. Мороза: неперервність педагогічної освіти в кореляції з ідеєю “освіта впродовж життя” (lifelong learning); системність, практична спрямованість професійно-педагогічної

підготовки вчителя; єдність професійної і наукової підготовки викладача вищої школи; вдосконалення організації і змісту самостійної навчальної роботи студентів як одного з провідних видів діяльності у вищій школі; координування механізмів управління професійною адаптацією випускників; самоосвіта і професійне самовдосконалення молодого фахівця.

На тлі порушеної проблематики подальшого вивчення потребує науковий авторський доробок українських і зарубіжних учених-педагогів, у тому числі й у компаративному контексті, обґрунтування значення персоніфікованого науково-педагогічного досвіду, інноваційних наукових ідей для сучасного реформування системи освіти в Україні.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях

1. Гончарук А. О. Організація і зміст самостійної роботи студентів у науковому доробку О. Г. Мороза / А. О. Гончарук // Проблеми освіти : наук. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. – К., 2013. – Вип. 74. – Ч. 2. – С. 79-83.

2. Гончарук А. Педагогічний професіоналізм учителя у творчій спадщині О. Г. Мороза / А. О. Гончарук // Педагогічні науки : зб. наук. праць. – Полтава, 2013. – Вип. 1 (57). – С. 137-143.

3. Гончарук А. О. Кафедра педагогіки і психології вищої школи за керівництвом академіка НАПН України О. Г. Мороза (2000 – 2007 рр.) / А. О. Гончарук // Проблеми освіти : наук. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. – К., 2013. – Вип. 77. – Ч. 1. – С. 193-195.

4. Монь А. О. Професійна адаптація випускника педагогічного ВНЗ в доробку О. Г. Мороза / А. О. Монь // Проблеми освіти : наук. зб. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. – К., 2014. – Вип. 78. – Ч. 2. – С. 155-159.

5. Монь А. Управління професійною адаптацією молодих учителів у творчості О. Г. Мороза (1940 – 2007 рр.) / А. Монь // Рідна школа. – 2014. – № 8-9. – С. 57-59.

6. Монь А. О. Ідеї неперервної педагогічної освіти у наукових поглядах О. Г. Мороза / А. О. Монь // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти. – Харків : НТУ “ХПІ”, 2015. – Вип. 43 – С. 235-245. (Ulrich's Periodicals Directory, New Jersey, USA).

Публікації у закордонних наукових фахових виданнях

7. Mon A. Novice Teachers' Professional Adaptation According to O. G. Moroz (1940 – 2007) / A. Mon // Science and Education a New Dimension : Pedagogy and Psychology, III (25), Issue 49, 2015. – P. 17-20. (INNO Space Scientific Journal,

International Scientific Indexing, Directory of Research Journal Indexing, Ulrich's Web Global Serials Directory, Scribd, Academia.eu, Google Scholar).

8. Mon A. Continuing Teacher Education: Author's System / A. Mon // Proceedings of MAC-ETeL, Prague, 2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://books.google.com.ua/books?id=q2JZCgAAQBAJ&pg=PA34&lpg=PA34&dq=Mon+A.+Continuing+Teacher+Education:+Author%E2%80%99s+System> (EBSCO, Google books).

9. Mon A. Features of novice teachers' professional adaptation according to O. G. Moroz (1940 – 2007) / A. Mon // The Proceedings of Riga Teacher Training and Educational Management Academy's 8th International Scientific Conference Theory for Practice in the Education of Contemporary Society, Riga : Riga Teacher Training and Educational Management Academy, 2015. – P. 60-66. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rpiva.lv/pdf/8_konferences_raksti.pdf

Наукові праці апробаційного характеру

10. Гончарук А. О. Наукова концепція О. Г. Мороза (1940 – 2007 рр.) / А. О. Гончарук // Історико-педагогічні студії : науковий часопис / гол. ред. Н. М. Дем'яненко. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – Вип. 6-7. – С. 95-97.

11. Монь А. О. Особливості впровадження педагогічних інновацій у практику вищої школи / А. О. Монь // Історико-педагогічні студії : науковий часопис / гол. ред. Н. М. Дем'яненко. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – Вип. 8 – С. 206-208.

АНОТАЦІЇ

Монь А. О. Науково-педагогічні погляди та викладацька діяльність О. Г. Мороза (1959 – 2007 рр.). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – Київ, 2016.

У дисертаційній роботі вперше цілісно досліджено життєвий шлях та науково-педагогічну спадщину О. Г. Мороза в єдності наукової, викладацької і організаційно-управлінської діяльності. Виявлено передумови й основні чинники формування науково-педагогічних поглядів ученого. Розроблено періодизацію творчої діяльності педагога у взаємозв'язку чотирьох етапів: пошуково-пропедевтичного (1959 – 1968 рр.), науково-педагогічного (1968 – 1992 рр.), освітньо-управлінського (1992 – 1997 рр.) і організаційно-педагогічного (1997 – 2007 рр.). Серед напрямів його науково-професійної реалізації визначено системно-викладацький, науково-видавничий, навчально-методичний, адміністративно-управлінський. Зміст викладацької діяльності О. Г. Мороза розкрито за проблематикою навчальних дисциплін, поетапно розроблено і

впровадженою ним виробничо-педагогічною практикою, авторським плануванням і організацією самостійної роботи студентів.

На основі систематизації наукових поглядів та викладацької діяльності ученого-педагога обґрунтовано його науково-педагогічну концепцію, суть якої полягає у авторській організаційній та змістовій структуризації неперервної педагогічної освіти.

Дослідження розвитку педагогічних поглядів О. Г. Мороза в рамках його наукової школи уможливило актуалізацію перспективних напрямів творчого доробку вченого в сучасних умовах реформування національної системи вищої педагогічної освіти.

Ключові слова: персоналія О. Г. Мороза, наукові погляди, науково-педагогічна концепція, викладацька діяльність, наукова школа.

Монь А. А. Научно-педагогические взгляды и преподавательская деятельность А. Г. Мороза (1959 – 2007 гг.). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2016.

В диссертационной работе впервые целостно исследованы жизненный путь и научно-педагогическое наследие А. Г. Мороза в единстве научной, преподавательской и организационно-управленческой деятельности. Выявлены предпосылки и основные факторы формирования научно-педагогических взглядов ученого. Разработана периодизация творческой деятельности педагога во взаимосвязи четырех этапов: поисково-пропедевтического (1959 – 1968 гг.), научно-педагогического (1968 – 1992 гг.), образовательно-управленческого (1992 – 1997 гг.) и организационно-педагогического (1997 – 2007 гг.). Определены направления его научно-профессиональной реализации: системно-преподавательский, научно-издательский, учебно-методический, административно-управленческий. Содержание преподавательской деятельности А. Г. Мороза раскрыто исходя из проблематики учебных дисциплин, поэтапно разработанной и внедрённой им производственно-педагогической практики, авторского планирования и организации самостоятельной работы студентов.

На основе систематизации научных взглядов и преподавательской деятельности ученого-педагога обоснована его научно-педагогическая концепция, суть которой заключается в авторской организационной и содержательной структуризации непрерывного педагогического образования.

Исследование развития педагогических взглядов А. Г. Мороза в рамках его научной школы позволило актуализировать перспективные направления творчества ученого в современных условиях реформирования национальной системы высшего педагогического образования.

Ключевые слова: персоналия А. Г. Мороза, научные взгляды, научно-педагогическая концепция, преподавательская деятельность, научная школа.

Mon A. O. Scientific, educational views and teaching activity of O. G. Moroz (1959 – 2007). – Manuscript.

Dissertation is on getting the Doctor of Philosophy degree, specialty 13.00.01 – general pedagogy and history of pedagogy. – National Dragomanov Pedagogical University. – Kyiv, 2016.

The research, for the first time, comprehensively discloses life, scientific and pedagogical heritage of O. G. Moroz, in unity of scientific, teaching and administrative activities. The main factors of the formation of scientific and educational views are found. The periods of the scientific and teaching activities of O. G. Moroz are defined in the sequence and relationship of four stages: propaedeutic (1959 – 1968), scientific and pedagogical (1968 – 1992), educational management (1992 – 1997), organizational and pedagogical (1997 – 2007). Based on generalization of leading activities areas of scientific, pedagogical and teaching activities are defined: systematic teaching; scientific and publishing; teaching and methodology; educational management. The content of teaching activity of O. G. Moroz is disclosed with disciplines he taught, gradually developed and implemented teaching practices, author planning and organizing of self-contained work. The scientific-pedagogical conception, which is based on the author's structuring continuing teacher education, is proved: 1) adaptation of first-year students to study process at university (formal adaptation, concerning cognitive and informative students' adaptation to a new environment, to the structure of higher school, to learning content, to new requirements and responsibilities; social adaptation, the process of internal integration of first-year students' groups and the general integration of those groups with student environment; didactic adaptation, relating to students' adjustment to new forms of educational work in higher school); 2) professional training of future teachers in higher school (in particular psychological and pedagogical). There are generalized the features of psycho-pedagogical training of future high school teachers. Content of psycho-pedagogical training is defined: scientific basis of cognitive student activity, pedagogy, history of pedagogy, didactics, methods of educational work, general psychology, pedagogical psychology, basic steps to pedagogical mastery, certain techniques (teacher training/ BA); pedagogy of higher school, psychology of higher school, foundations of professionalism and pedagogical mastery of a higher school teacher, methodology and methods of scientific and pedagogical research, organization of educational management at the university, economics of education (training higher school teacher/ MA, postgraduate); 3) professional adaptation of novice teacher as a main stage in a system of professional training, according to definition of O. G. Moroz, is a complex dynamic process of full mastery of the profession whereby the teacher improves and masters competencies based on previously acquired knowledge and skills which are being constantly updated. This results in mutually active modification in the individual teacher and the teaching staff for effective professional functioning. Scientist

has identified the main functions of the professional adaptation of the novice teacher: the improvement of the professional and pedagogical maturity of novice teacher; the development of professional autonomy and creative activity; the strengthening of the cohesion and unity of the teaching staff, which increases its sustainability and stability; the improvement and development of public relations. As a multifaceted entity, professional adaptation has its own structure: didactic adaptation, adaptation of the educational work with students of the school; socio-psychological and physiological adaptation. The really important part of continuing teacher education is management of professional adaptation of novice teachers. The coordinating activity of university should have the main purpose to help graduates during their adaptation period at school. According to author's system of organizational and educational measures university should provide operational support to novice teachers from the side of the higher educational institution; 4) lifelong learning, self-improvement and professional development. O. G. Moroz defines direct dependence between professional development and adaptation of novice teacher: if various self-educational activities of school teaching staff in their efforts, interests, values does not meet the novice teacher personality, the inclusion in the teaching staff is very slow; if the character of a novice teacher's activity in the field of self-education and professional development corresponds with the interests and needs of the teaching staff, if his/her work deserves a positive assessment from the team, then the process of adaptation of novice teachers is quicker and easier.

Therefore there is a certain influence and interaction between the teaching staff and its members in the field of self-education and professional development. The high status of self-education of a young teacher has significant impact on the entire teacher staff and vice versa. Mutual influence and the interpenetration as a result of the interaction of interests, values of a novice teacher and the teaching staff in the field of self-education and professional development is a prerequisite for its successful adaptation.

So, highlighting the author's system of continuing teacher education in the lifelong learning context, the relation between the effectiveness of first-year student adaptation and motivation for learning and self-improvement; between novice teacher's professional adaptation and the desire for continuing education and self-development is described.

The development of scientific and pedagogical views and ideas of O. G. Moroz as part of his scientific school is explored. Perspective directions of creativity O. G. Moroz are updated: continuing teacher education in correlation with the idea of "lifelong learning"; systematic, practical orientation of professional-pedagogical training of the teacher; the unity of the professional-pedagogical and scientific training of higher school teacher; improving the organization of self-contained studying student's work as one of the leading activities in higher education; management of professional adaptation of graduates; self-education and professional development of the novice teacher.

Keywords: O. G. Moroz, scientific views, scientific and pedagogical conception, teaching activity, scientific school.